

Sammanfattning

Det finns förhållandevis god och aktuell kunskap om förekomsten av problem och skador som orsakas av alkohol, narkotika och tobak (ANT) i Sverige under en specifik tidsperiod, vanligen under 1 år. En begränsning med uppgifter om problemens förekomst under en avgränsad tidsperiod är att de osynliggör problemens benägenhet att förändras på individnivå. Enligt en förhållandevis sparsam internationell forskning finns det en betydande "omsättning" av personer med ANT-relaterade problem i den allmänna befolkningen även på relativt kort sikt. Detta kan tolkas som att antalet ANT-problem underskattas i tvärsnittsstudier eftersom en stor grupp som antingen haft, eller riskerar att inom kort få problem, inte beaktas.

Det övergripande syftet med denna studie är att undersöka förekomsten av förändring och stabilitet för två grundläggande typer av ANT-relaterade skador i Sverige: Skador på den som brukar i form av beroende och skador på personer i brukarens omgivning. Studien bygger på data från 7 072 personer i åldern 17–84 år som svarat på samma frågor om ANT-relaterade problem vid två tillfällen, 2013 (T1) och 2014 (T2) dvs. en s.k. panel. Nedan redovisar vi kortfattat de viktigaste resultaten och slutsatserna i rapporten.

Stabilitet och förändring i beroende

Andelen med beroende i panelen var totalt sett oförändrad mellan 2013 och 2014

Det skedde inga signifikanta förändringar i panelen med avseende på beroende av ANT mellan 2013 och 2014. År 2014 var andelen som hade ett snusberoende högst (4,5 %) följt av beroende av alkohol (4,1 %), cigaretter (2,6 %) samt narkotika eller läkemedel (knappt 1 %). Trots den oförändrade nivån i beroende totalt sett, inträffade betydande förändringar i beroende av ANT mellan mätningarna för de individer som ingår i panelen.

Incidensen högst för alkoholberoende

Incidensen, dvs. andelen i panelen som utvecklade ett beroende mellan mätningarna, var högst för alkoholberoende (2,2 %) följt av snusberoende (1,2 %), cigarettberoende (0,7 %) och slutligen beroende av narkotika eller läkemedel (0,4 %).

Större förändring bland alkohol- och narkotikaberoende än bland tobaksberoende

Om vi ser till utvecklingen bland de respondenter som var beroende av ANT år 2013 visade det sig att beroende av alkohol respektive narkotika/läkemedel är de beroendetillstånd som visar på störst förändring med omkring hälften som upphört att vara beroende ett år senare. Det var något vanligare att beroende bland kvinnor hade upphört inom ett år jämfört med beroende bland män. Tobaksberoende framstår i jämförelse med beroende av alkohol respektive narkotika/läkemedel som ett mindre föränderligt tillstånd med endast en dryg femtedel som upphört vara beroende efter ett år. Könsskillnaderna var små för cigarettberoende medan en något högre andel kvinnor kom ur sitt snusberoende under uppföljningen.

Yngre har högre risk att utveckla beroende av ANT och män har högre risk att utveckla beroende av snus och alkohol

Risken för att ha utvecklat ett ANT-beroende under ettårsuppföljningen varierade mellan vissa grupper. Vad gäller åldersskillnader var risken störst för yngre personer (åldersgruppen 17–29 år) för samtliga substanser. Män hade en högre risk att utveckla beroende av alkohol eller snus jämfört med kvinnor medan ingen könsskillnad påvisades i risken att bli beroende av cigaretter

eller narkotika. Vidare hade respondenterna i gruppen med lägst inkomst en högre risk att bli beroende av alkohol respektive narkotika/läkemedel, men en lägre risk att bli beroende av snus. För övriga bakgrundsvariabler framkom få tydliga eller signifikanta resultat.

I statistiska analyser som tog hänsyn till effekten av flera variabler samtidigt kvarstod den förhöjda risken att ha utvecklat ett ANT-beroende för yngre personer med undantag för beroende av snus. Däremot försvann könsskillnaden i risken att utveckla alkoholberoende vilket sannolikt förklaras av att denna analys kontrollerade för alkoholvanor dvs. jämför kvinnor och män som dricker lika mycket. Detta resultat kan tolkas som att orsaken till att kvinnor har en lägre risk att utveckla alkoholberoende jämfört med män, till stor del beror på att kvinnor dricker mindre alkohol. Sambandet mellan låg inkomst och risk att utveckla beroende kvarstod inte när övriga bakgrundsvariabler beaktades.

Både berusningsdrickande och hur ofta alkohol konsumeras påverkar risken för att bli alkoholberoende

Risken för att bli alkoholberoende ökar både om man dricker alkohol ofta och om man dricker stora mängder vid ett och samma tillfälle. Betydelsen av båda dessa konsumtionsmönster var tydlig och oberoende av samtliga övriga variabler som personernas kön, ålder, inkomst, utbildning och födelseland.

Stabilitet och förändring i utsatthet för närståendes bruk av ANT

Ingen förändring i utsatthet totalt sett mellan 2013 och 2014

Andelen som var utsatt för negativa effekter av närståendes ANT-bruk förändrades inte heller i panelen mellan 2013 och 2014. För 2014 fördelade sig utsattheten i att påverkas negativt av närståendes substansanvändning i panelen som följer: 16 procent för andras drickande, 13 procent för andras rökning och cirka 3 procent för andras narkotika- respektive läkemedelsanvändning. Att påverkas negativt av andras substansbruk var genomgående högre för kvinnor än män.

Bakom den oförändrade nivån i utsatthet totalt sett, så skedde emellertid betydande förflyttningar mellan att vara utsatt och att inte vara det bland de individer som ingick i panelen.

Flest nya fall av utsatthet för närståendes alkoholkonsumtion under 2014

Antalet nyttillkomna fall, dvs. incidensen, av utsatthet för närståendes substansbruk var högst för närståendes alkoholkonsumtion där 8,3 procent i panelen kom att drabbas under den ettåriga uppföljningen. Motsvarande andelar var 6,8 procent för närståendes rökning och knappt 2 procent för narkotika- respektive läkemedelsanvändning av någon i sin närhet.

Majoritet fortfarande utsatt för närståendes alkoholkonsumtion och rökning efter ett år

Drygt hälften av de respondenter som rapporterade negativa konsekvenser av någon närståendes alkoholkonsumtion respektive rökning år 2013 var fortfarande utsatta ett år senare. För knappt hälften hade problemen alltså upphört under uppföljningen. Andelen som var fortsatt utsatt för närståendes narkotika- respektive läkemedelsanvändning under 2014 var något lägre och uppgick till 42,5 respektive 36 procent. Här var det alltså en majoritet av de med problem 2013 som inte längre var utsatt 2014. En något större andel kvinnor var fortsatt utsatt av närståendes drickande (56,7 %) och rökning (52,4 %) jämfört med män där mindre än hälften hade kvar problemen ett år senare. För utsatthet för närståendes narkotika- respektive läkemedelsanvändning föreligger däremot inga könsskillnader i detta avseende.

Kvinnor och yngre har högre risk att bli utsatt för närståendes ANT-bruk

Statistiska analyser visade att kvinnor och att tillhöra en yngre åldersgrupp hade en ökad risk för att ha blivit utsatt för närståendes ANT-bruk under den ettåriga uppföljningen. Berusningsdrickande visade sig också vara en riskfaktor för att ett år senare ha blivit utsatt för närståendes drickande medan egna narkotikavanor inte var relaterade till att bli utsatt av närståendes narkotikakonsumtion.

Ju allvarligare problematik desto mindre troligt att problemen upphör

En viktig faktor för att vara fortsatt negativt påverkad av närståendes drickande och rökning mellan 2013 och 2014 är en högre upplevd allvarlighetsgrad av utsattheten vid 2013. Detta kan tolkas som att ju allvarligare problemen med närståendes rökning och alkoholkonsumtion är, desto svårare blir det att ta sig ur problematiken. Denna tolkning får stöd av att personer som hade sökt hjälp för denna typ av problem vid den andra mätningen också hade en ökad risk för att inte bli av med sina problem. Även detta indikerar att personer som är fortsatt utsatt av närståendes drickande har en mer allvarlig problematik än de som har upphört vara utsatt under uppföljningen.

Slutsatser

- Trots att omfattningen av beroende och utsatthet för negativa effekter av andras substansbruk totalt sett inte förändrades mellan 2013 och 2014 inträffade stora individuella förändringar i form av personer som utvecklade beroende/fick problem och personer för vilka beroendet eller problemen upphörde.
- Att synliggöra dessa förändringar ger en mer nyanserad bild av substansrelaterade problem i befolkningen och pekar på att tillstånden är mer föränderliga än vad man intuitivt föreställer sig.
- Samtidigt framkommer att det finns en omfattande problematik av både beroende och utsatthet för andras bruk där förändring är mindre sannolik – detta tycks speciellt gälla problematik som rapporteras vara relativt allvarlig.
- Resultaten visar också att förändring i form av nya fall och sannolikheten att problemet upphör varierar mellan olika substanser och grupper och kan på så sätt utgöra ett underlag för diskussioner om prioriteringar av ANT-förebyggande insatser.